

УДК 81'42

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-36>

Анатолій ЗАГНІТКО,

orcid.org/0000-0001-7398-6091

*доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України,
професор кафедри загального та прикладного мовознавства та слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) a.zagnitko@gmail.com*

Вікторія АНДРУЩЕНКО,

orcid.org/0000-0002-3913-6947

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»,
докторант
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Дніпро, Україна) viktorandr2018@gmail.com*

ДІАЛОГІЙНО-КОНВЕРСИВНІ ЗВ'ЯЗНІ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ АДРЕСАНТА В АНГЛОМОВНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ТЕКСТІ

Художній текст завжди аналізували з погляду структурного, семантичного, соціокомунікативного та прагматичного підходів. Дослідження тексту в комунікативному аспекті зумовлює його аналіз як діалогійної взаємодії між адресантом і адресатом. Тому неабиякий інтерес становлять конверсивні моделі діалогу, забезпечувані виявом категорії адресанта на комунікативному рівні в структурі літературного тексту.

У заявленому дослідженні категорія адресанта розглядається як мовносоціумна (А. Загнітко), комунікативна категорія, яка формалізацією мовними засобами реалізації категорійної зв'язності (когезія / когерентність) стимулює сприйняття й усвідомлення адресатом глобального макросенсу (цілісності) літературного інформаційно завершеного текстового континууму при аналізі його мікросенсів в межах надфразних єдностей (членованість). Такий погляд зумовлює вибір одиниці нашого аналізу – надфразної єдності (НФЄ).

У дослідженні встановлено, що саме категорія адресанта, корелюючи з категорією інтенціональності, активує інтенцію адресанта – передати адресату інформативно насичене (тема-ремне) (інформативність, інтертекстуальність) текстове повідомлення й досягти бажаного результату комунікації – прийнятність останнім (категорія адресата) цього інформативного (тема-ремного) (інформативність, інтертекстуальність) текстового повідомлення.

У статті встановлено й проаналізовано конверсивні зв'язні моделі реалізації категорії адресанта, що є виявлюваними в діалогійних НФЄ й репрезентованими такими комунікативними зразками, як питання – відповідь, фіктивними моделями умови, неправди, ствердження, команди, виправдання, вибачення, уточнення, спогаду тощо, структурну, семантичну та комунікативну зв'язність яких забезпечує категорія зв'язності в межах літературного тексту англійською мовою на матеріалі сучасних романів-фентезі Дж. Роулінг «Гаррі Поттер».

Ключові слова: літературний текст, категорія адресанта, категорія зв'язності, діалогійно-конверсивні зв'язні моделі.

Anatolii ZAHNITKO,

orcid.org/0000-0001-7398-6091

*Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of National Academy of Sciences of Ukraine,
Professor at the Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology
Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) a.zagnitko@gmail.com*

Viktoriia ANDRUSHCHENKO,

orcid.org/0000-0002-3913-6947

*Ph.D. in Philology,
Associate Professor at the English Philology and Translation Department,
Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment
"Donbas State Pedagogical University",
Postdoctoral Applicant
Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) viktorandr2018@gmail.com*

DIALOGICAL-CONVERSATIONAL COHESIVE MODELS OF THE CATEGORY OF THE ADDRESSER REALIZATION IN ENGLISH LITERARY TEXT

A literary text has always been analysed from the perspective of a structural, semantic, socio-communicative and pragmatic approaches. The research of text in communicative aspect predetermines its analysis as a dialogue, a conversation between an addresser and an addressee. As a result, dialogical-conversational models of the category of the addresser manifestation at the communicative level in the structure of a literary text are of considerable interest.

In the current study the category of the addresser is regarded as a linguistic-social (A. Zahnitko), communicative category, which being expressed by language tools of the coherence (cohesion / coherence) category realization, stimulates a recipient's perception and awareness of the global macrosense (integrity) of a literary informatively complete text continuum whilst analyzing its microsenses within supra-phrasal unities (segmentation). This view justifies the choice of the unit for our analysis – a supra-phrasal unity (SPU).

The research specifies that it is the category of the addresser, which being interrelated with the category of intentionality, reveals the addresser's intention to convey an informative (theme – rheme) (informativity, intertextuality) text message to the addressee, since the category of the addressee expresses the acceptability by the latter of an informative (theme – rheme) (informativity, intertextuality) text message delivered by the addresser.

The paper considers conversational cohesive models of the category of the addresser manifestation within dialogical SPUs, formalized by such communicative patterns as question – answer, fictive conversational models of condition, lie, excuse, apology, command, assertion, memory etc., which structural, semantic and communicative integrity is predetermined by the category of coherence representation within a literary text – English fantasy novels "Harry Potter" by J. Rowling.

Key words: *a literary text, the category of the addresser, the category of coherence, dialogical-conversational cohesive models.*

Постановка проблеми. Розмовний аналіз є сферою досліджень, яка протягом останніх десятиліть активно розвивається і збагачується потребою глибшого розуміння функціонування вербальних знаків у процесах взаємодії людей, а саме певних семантичних значень, закріплених за певними вербальними знаками.

Деякі лінгвісти почали акцентувати увагу на граматичних і семантичних сигналах текстової зв'язності та на ролі мовленнєвих актів й інтерпретаційних фреймів, сценаріїв або схем у розумінні дискурсу (Ч. Філмор (Fillmore, 1977), Р. Шанк і Р. Абельсон (R. Schank & R. Abelson, 1977), Р. Спіро, Б. Брюс та В. Брюер (R. Spiro, B. Bruce & W. Brewer, 1980)).

Як результат, учені створили нову традицію розмовного аналізу, яка фокусується безпосередньо на вербальних стратегіях координації мовця / слухача, що виявляється в почерговості та інших практиках розмовного менеджменту (Gumperz, 1982: 4).

Е. Паскуаль (Pascual, 2014), у свою чергу, стверджує, що на текстовому рівні ми також можемо використовувати зразок розмови як засіб для організації чи представлення інформації. В усному та письмовому дискурсі оповідачі часто використовують запитання для організації дискурсу, а також фактичні чи образні цитати як засіб для представлення того, що сталося. Ці риторичні прийоми розглядаються як типові для сучасного публічного дискурсу (Fairclough, 2003).

За цієї причини когезійні засоби різного типу можна розглядати як підказки, що надають відповіді на запитання читача. Текст легше зрозуміти, коли експліковано внутрішньотекстові зв'язки (Ноеу, 2000: 50).

Аналіз тексту в термінах когезійних засобів був започаткований М. Гелідеєм (M. Halliday) і Р. Гасан (R. Hasan). С. Тансканен (Tanskanen, 2006) стверджує, що зв'язність – це стратегія, яку використовують письменники, щоб допомогти читачам видобути зв'язність із тексту: іншими словами, зв'язність – це тип сигналізації.

Отже, ми вважатимемо категорію адресанта як таку, що є лінгвістично та стратегічно вербалізованою за допомогою певних зв'язних моделей, які забезпечувані реалізацією категорії зв'язності (когезії / когерентності) на комунікативному рівні та обрані адресантом для спілкування з адресатом задля досягнення найбажанішого результату цієї комунікативної взаємодії – розуміння та інтерпретація адресатом змістовного повідомлення, що передається адресантом (Andrushchenko, 2023: 55).

Слушним щодо цього постає ствердження А. Загнітка стосовно мовносоціумного виміру граматичних категорій тексту, що охоплює: 1) статусну роль автора-лінгвоперсона (категорію адресанта); 2) настановно-інтенційні спрямування (категорію інтенційності); 3) обтяження інформаційними вимірами (категорію інформативності); 4) тяглість інтертекстуальних компонентів (категорію інтертекстуальності); 5) ситуативно-прагматичну обізнаність адресата (категорію адресата) та ін. (Загнітко, 2022: 155).

Дослідник зауважує, що статусна роль *адресанта-лінгвоперсона* є визначальною та стрижневою для мовносоціумного спрямування тексту. Автор встановлює відповідність тексту власним комунікативним завданням, втілює в ньому ситуативні мотивації, самореалізується, відбиваючи свій емоційно-експресивний стан, а також прогнозує реактивну спроможність адресата (Загнітко, 2022: 156).

Відтак, **метою** статті є встановити й проаналізувати діалогічно-конверсивні зв'язні моделі реалізації категорії адресанта в межах літературного тексту англійською мовою на матеріалі сучасних романів-фентезі Дж. Роулінг «Гаррі Поттер».

Аналіз досліджень. Для простеження й встановлення конверсивних зв'язних моделей репрезентації категорії адресанта, що є виявленими в межах діалогічних НФЄ, звернімося до розгляду поняття фіктивної взаємодії, запропонованого Е. Паскуалем (Pascual, 2014).

Дослідник тлумачить фіктивну взаємодію як використання розмови, рамки для структурування ментальних, дискурсивних і мовних процесів. На думку науковця, фіктивна взаємодія може частково слугувати моделлю для: (а) думки, (б) концептуалізації досвіду (наприклад, метафори), (в) організації дискурсу (наприклад, відкритих монологів, структурованих як діалоги), і (г) мовної системи та її використання (наприклад, риторичні запитання) (Pascual, 2014: 9). Таке явище, як фіктивна взаємодія, також може вказувати на існування певного роду відповідності між формою та функцією взаємодії.

У такий спосіб, дослідник розглядає випадки, коли комунікативний та інтерактивний виміри мови стають важливими для розуміння основних концептуальних механізмів, що лежать в основі певних концептуалізацій, дискурсів, метафор і граматичних, а також прагматичних категорій.

Наразі досліджувалися різні типи фіктивності: (а) фіктивні сутності та події (Р. Талмі (Talmy, 2000); Р. Лангакер (Langacker, 1999)), (б) фіктивний рух (Р. Талмі (Talmy, 2000); Т. Метлок (Matlock, 2004); Д. Річардсон і Т. Метлок (Richardson & Matlock, 2007)), (в) фіктивні зміни (Є. Світсер (Sweetser, 1996); Д. Мацумото (Matsumoto, 1996)) і (г) фіктивні мовленнєві дії (Р. Лангакер (Langacker, 1999)) (Pascual, 2014: 10) з акцентом на кадрі розмови для представлення інформаційної структури та зв'язків між реченнями.

Певний тип фіктивної взаємодії можна використовувати для встановлення ментального контакту та виокремлення: (а) власне-фіктивного діалогу, (б) його фіктивного адресата або (в) його фіктивного мовця (Pascual, 2014: 56).

Виклад основного матеріалу. Отже, відповідно до типів фіктивної взаємодії мовця (Pascual, 2014: 9) ми розрізнятимемо відношення **питання-відповідь**: 1) питання-вигуки, 2) риторичні запитання, 3) спеціальні питання (wh-questions), 4) внутрішні монологи як діалоги і под., які й постають конверсивними когезійними моделями реалізації категорії адресанта на комунікативному рівні в структурі діалогічних НФЄ аналізованого літературного тексту.

Основну увагу тут зосереджено на граматичному шаблоні *запитання-відповідь*, який є прототипом розмовної структури, що забезпечує взаємообмін ролей мовця та слухача. Мовець, який ставить запитання, виступає в ролі слухача, коли співрозмовник (тобто перший слухач) відповідає на це питання почергово (Pascual, 2014: 10). Те саме можна констатувати щодо

взаємозаміни ролей адресанта й адресата в текстовому дискурсі.

Питальні структури можуть уводитись, щоб представити сильні ствердження, виражаючи настільки сильне переконання, що адресат або аудиторія, як очікується, будуть повністю переконані в належній відповіді. Таким чином, риторичні запитання розглядаються як ще один вияв фіктивних мовленнєвих актів (Pascual, 2014: 40).

Проаналізуємо декілька прикладів:

англ. *He felt his heart pounding fiercely in his chest. How strange that in his dread of death, it pumped all the harder, valiantly keeping him alive. But it would have to stop, and soon. Its beats were numbered. How many would there be time for, as he rose and walked through the castle for the last time, out into the grounds and into the Forest? Terror washed over him as he lay on the floor, with that funeral drum pounding inside him. Would it hurt to die? All those times he had thought that it was about to happen and escaped, he had never really thought of the thing itself: his will to live had always been so much stronger than his fear of death. Yet it did not occur to him now to try to escape, to outrun Voldemort. It was over, he knew it, and all that was left was the thing itself: dying* (Rowling (2), 2014: 564–565).

Компоненти цієї НФЄ структуровані внутрішньомонологічними питально-риторичними реченнями: англ. *How many would there be time for, as he rose and walked through the castle for the last time, out into the grounds and into the Forest?* ‘Скільки у нього буде часу, коли він підніметься і востаннє пройде територією замку і увійде до лісу?’, англ. *Would it hurt to die?* ‘Чи було б боляче померти?’, які Гаррі ставив собі без жодної надії отримати відповідь; антонімічними лексемами: англ. *to die – to live* ‘померти – жити’, англ. *dying – alive* ‘померлий – живий’; синонімічним повтором: англ. *dread of death – fear of death* ‘страх смерті’; синтаксичними частковими паралельними конструкціями: англ. *heart pounding fiercely* ‘люто калатає серце’ – *funeral drum pounding* ‘стукіт похоронного барабана’. Усі ці зв’язні когезійні чинники експлікують наляканість та жах, які відчуває Гаррі перед неминучістю своєї смерті в майбутній битві з Волдемортом, комунікативно збагачуючи емоційність переданого адресантом повідомлення.

Інші засоби комунікативного вияву категорії адресанта можна кваліфікувати як 1) фіктивні умови, 2) фіктивна неправда, 3) фіктивні ствердження, 4) фіктивні команди, 5) фіктивні виправдання, 6) фіктивні вибачення, 7) фіктивні спогади тощо (Pascual, 2014: 40–43).

Фіктивні умови:

англ. *If he could only have died on that summer's night when he had left number four, Privet Drive for the last time, when the noble phoenix feather wand had saved him! If he could only have died like Hedwig, so quickly he would not have known it had happened! Or if he could have launched himself in front of a wand to save someone he loved ... he envied even his parents' deaths now* (Rowling (2), 2014: 565).

Зв’язним повторенням синтаксичних часткових паралельних конструкцій, формалізованих умовним способом минулого часу: англ. *If he could only have died* ‘Якби він тільки міг померти’, англ. *If he could only have died like Hedwig* ‘Якби він тільки міг померти як Гедвіґа’, англ. *Or if he could have launched himself in front of a wand* ‘Або якби він міг загинути від чарівної палички’ забезпечувана структурна, семантична та комунікативна цілісність аналізованої НФЄ, що висвітлює внутрішній діалог Гаррі із самим собою й відображає його єдине бажання померти набагато раніше, а не зараз від руки Темного Лорда.

Фіктивна неправда:

англ. – *‘Harry!’ Neville looked suddenly scared. ‘Harry, you’re not thinking of handing yourself over?’*
– *‘No’, Harry lied easily. ‘Course not ... this is something else. But I might be out of sight for a while. You know Voldemort’s snake, Neville? He’s got a huge snake ... calls it Nagini ...’*

– *‘I’ve heard, yeah ... what about it?’*

– *‘It’s got to be killed. Ron and Hermione know that, but just in case they –’*

...

– *‘Just in case they’re – busy – and you get the chance –’*

– *‘Kill the snake?’*

– *‘Kill the snake’, Harry repeated* (Rowling (2), 2014: 568).

Ця діалогійна НФЄ між Гаррі та Невілом містить фіктивні розмовні зв’язні моделі неправди (брехні), коли Невіл цікавиться, чи не надумав Гаррі здатися, щоб віддати себе Волдеморту, і Гаррі не зізнається, що бачить це як єдиний вихід із ситуації, що склалася. Гаррі був упевнений, що програв битву.

І ще одну фіктивну розмовну когезійну модель ствердження та команди експліковано проханням-наказом Гаррі вбити Нагіні – змію Волдеморта – та перепитування Невіла: англ. *Kill the snake?* ‘Вбити змію?’ і стверджувальна репліка-наказ Гаррі: англ. *Kill the snake* ‘Убити змію’.

Фіктивні вибачення:

англ. – *‘Voldemort?’ said Harry.*

Dobby clapped his hands over his bat ears and

moaned, 'Ah, speak not the name, sir! Speak not the name!'

– *'Sorry,' said Harry quickly. 'I know lots of people don't like it – my friend Ron ...'* (Rowling (1), 2014: 15).

Структурне, семантичне та комунікативне інтегрування компонентів наведеної діалогійної НФС забезпечуване: 1) конверсивною зв'язною моделлю вибачення (англ. *Sorry* 'Вибач') Гаррі перед Добі, ельфом-домовиком сім'ї Малфоїв, за те, що назвав Волдеморта на ім'я, забувши, що згадувати Темного Лорда на ім'я було заборонено у світі чарівників та 2) конверсивними когезійними моделями прохання-наказу Добі до Гаррі уникати вимовляння ім'я Темного Лорда, що є формалізованими повним синтаксичним повтором імперативних речень: англ. ... *speak not the name* ... '... не вимовляйте ім'я ...', англ. *Speak not the name!* 'Не вимовляйте ім'я!'

Фіктивні (навмисні) переривання:

англ. *'Sir – what happened to your –?'*

'Later, Harry,' said Dumbledore. 'Please sit down' (Rowling (3), 2014: 40).

Ця діалогійна НФС семантично й комунікативно структурується конверсивною зв'язною моделлю навмисного переривання питання-бажання Гаррі довідатись, що ж сталося з рукою професора Албуса Дамблдора (рука професора мала чорний колір), яка формалізована неповним обірваним питальним реченням: англ. *Sir – what happened to your –? 'Сер, що сталося з Вашою –?'*. Щоправда, Гаррі так і не отримує відповіді на своє питання, натомість професор Албус Дамблдор запрошує його сісти: англ. *Please sit down* 'Прошу сідай' (конверсивна зв'язна модель команди). Такий авторський прийом (категорія адресантності), тримаючи читача в напрузі, тільки підживлює його зацікавленість та розбурхує увагу щодо подальшого можливого розгортання подій в літературному творі.

Фіктивні спогади:

англ. *Hagrid's hut loomed out of the darkness. There were no lights, no sound of Fang scrabbling at the door; his bark booming in welcome. All those visits to Hagrid, and the gleam of the copper kettle on the fire, and rock cakes and giant grubs, and his great, bearded face, and Ron vomiting slugs, and Hermione helping him save Norbert ...* (Rowling (2), 2014: 569).

Фіктивні спогади експлікують концепт англ. *Hagrid's hut* 'хатина Гегріда' такими зв'язувальними описовими тематичними елементами, як англ. *All those visits to Hagrid* 'Усі ті візити до Гегріда', англ. *the gleam of the copper kettle on the fire* 'блиск мідного чайника на вогні', англ. *rock cakes* 'затверділі коржі', англ. *giant grubs* 'гігантські личинки', англ. *his great, bearded face* 'його велике бородате обличчя', англ. *Ron vomiting slugs* 'Рон, що блює слимаками', англ. *Hermione helping him save Norbert* 'Герміона, яка йому допомагає врятувати Норберта', чим нагадують Гаррі про найкращі часи, проведені разом з Гегрідом та його друзями – Герміоною та Роном.

Висновки. Отже, окреслені діалогійно-конверсивні (фіктивні (Pascual, 2014)) зв'язні моделі вияву категорії адресанта на комунікативному рівні, з одного боку, забезпечують структурну, семантичну та комунікативну цілісність конститuentів текстового континууму, а з іншого – сприяють ефективній взаємодії та продуктивному обміну психічними процесами і ментальними уявленнями між адресантом і адресатом.

Перспектива дослідження полягає у простеженні вияву категорії адресанта в її корелятивному співвідношенні з іншими комунікативними категоріями: категорією адресата, інтенціональністю, інтертекстуальністю та інформативністю, що, безумовно, привносить до розуміння комунікативної структури літературного дискурсу та сприяє нашаруванню ефективних стратегій й практик інтерпретації останнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загнітко А. Граматика тексту: мовносоціумні категорії. *Записки з українського мовознавства*. 2022. Вип. 29. С. 149–164.
2. Andrushchenko V. The Literary Text in Aspect of Its Communicative Structure: A Theoretical Perspective. *Linguistic Studies*. 2023. Vol. 45. P. 54–62.
3. Fairclough N. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London; New York : Routledge, 2003. 288 p.
4. Gumperz J. J. *Discourse Strategies: Studies in Interactional Sociolinguistics*. London; New York; New Rochelle; Melbourne; Sydney : Cambridge University Press, 1982. 225 p.
5. Hoey M. *Textual Interaction: an Introduction to Written Discourse Analysis*. London; New York : Routledge, 2000. 203 p.
6. Pascual E. *Fictive Interaction: The Conversation Frame in Thought, Language, and Discourse: Human Cognitive Processing*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2014. Vol. 47. 257 p.
7. Rowling J. (1) *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London : Bloomsbury, 2014. 360 p.
8. Rowling J. (2) *Harry Potter and the Deathly Hallows*. London : Bloomsbury, 2014. 620 p.

9. Rowling J. (3) *Harry Potter and the Half-Blood Prince*. London : Bloomsbury, 2014. 542 p.
10. Tanskanen S. K. *Collaborating towards Coherence: Pragmatics & Beyond New Series*. University of Turku : John Benjamins Publishing Company, 2006. 192 p.

REFERENCES

1. Zahnitko A. (2022) Hramatyka tekstu: movnosotsiumni katehorii. [Text grammar: linguistic-social categories] *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*, 29. 149–164. [in Ukrainian].
2. Andrushchenko V. (2023) The Literary Text in Aspect of Its Communicative Structure: A Theoretical Perspective. *Linguistic Studies*. Vol. 45. P. 54–62.
3. Fairclough N. (2003) *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London; New York : Routledge. 288 p.
4. Gumperz J. J. (1982) *Discourse Strategies: Studies in Interactional Sociolinguistics*. London; New York; New Rochelle; Melbourne; Sydney : Cambridge University Press. 225 p.
5. Hoey M. (2000) *Textual Interaction: an Introduction to Written Discourse Analysis*. London; New York : Routledge. 203 p.
6. Pascual E. (2014) *Fictive Interaction: The Conversation Frame in Thought, Language, and Discourse: Human Cognitive Processing*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, Vol. 47. 257 p.
7. Rowling J. (2014) *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London : Bloomsbury. 360 p.
8. Rowling J. (2014) *Harry Potter and the Deathly Hallows*. London : Bloomsbury. 620 p.
9. Rowling J. (2014) *Harry Potter and the Half-Blood Prince*. London : Bloomsbury. 542 p.
10. Tanskanen S. K. (2006) *Collaborating towards Coherence: Pragmatics & Beyond New Series*. University of Turku : John Benjamins Publishing Company. 192 p.